

КОНЕЦ ЗОЛОТООРДЫНСКОГО ВЛАДЫЧЕСТВА В СЕВЕРО-ЗАПАДНОМ ПРИЧЕРНОМОРЬЕ

Добролюбовский А. О. (Одесса), Смирнов И. А. (Николаев)

Вторая половина XIV в. характеризуется постепенным и окончательным вытеснением ордынцев из степей Северо-Западного Причерноморья на востоке, за Днепр. Известно, что золотоордынские города в лесостепной зоне в 60-е годы довольно резко прекращают свое существование (Абызова, Бырня, Нудельман, 1981). В это время уходит золотоордынское население из Белгорода (Кравченко, 1986). В целом территории Днестровско-Бугского междуречья были оставлены татаро-монголами в 60-70-е годы. Несомненно, что соотношение политических сил в данном регионе было обусловлено борьбой Венгерского королевства, Польши, Литовского и Молдавского княжеств. Наибольшую активность проявляют литовские князья, стремящиеся к контролю над Подолем и Причерноморьем. В 1362 г. великий князь Ольгерд в битве при Синих Водах разбил сводное войско трех татарских беков — Кутлубуги, Хаджибея и Дмитрия. После этого реальные татаро-монгольские владения на западе не распространились далее днепровских порогов (Сафаргалиев, 1960). Остатки татаро-монгольской армии под руководством Дмитрия бежали и осели в устье Дуная (Параска, 1980).

Эхо Куликовской битвы докатилось до Нижнего Подунавья, Поднестровья и выразилось в том, что сюда стали стекаться отряды кочевников из глубинных районов восточноевропейских степей. Процесс этот усиливается после поражения Тохтамыша от Тамерлана в 1395 г. Отряды кочевников в Северо-Западном Причерноморье в конце XIV в. оказались оторванными от основных районов их сосредоточения. Кочевой мир из господствующего фактора, определяющего пути развития этого региона, оказался подчиненным политике окружающих государств, поделивших здесь, в конечном счете, бывшие татарские владения. В чисто политическом смысле «татарская эра» после битвы при Синих Водах в Северо-Западном Причерноморье завершилась. В социально-экономическом отношении же кочевнический демографический компонент несомненно продолжал свое остаточное воздействие вплоть до начала XV в.

В целом, к рубежу XIV-XV вв. можно уверенно говорить о практически полном отсутствии кочевников в Дунайско-Днестровском междуречье, которое становится ареной борьбы Венгерского королевства и Молдавского княжества, в результате которой Венгрия постепенно из него вытесняется (Параска, 1981). Междуречье Днестра и Днепра в политическом отношении контролируется Великим княжеством Ли-

товским. Его южная часть, завоеванная при Витовте, превратилась в «дикое поле». Однако, здесь, несомненно, осталось кочевое население, беспокоившее княжество с юга. Для защиты от него Витовт, как известно, селил в конце XIV в. подвластных ему татар в Северной части междуречья, где они выполняли для Литвы функции «черных клобуков», защищавших ранее от степи южные границы Киевской Руси (Пресняков, 1939). Практически никаких иных сведений о кочевниках этого времени вплоть до середины XV в. здесь не имеется (Полевой, 1979).

БАЛКАНИ ТА АНГЛІЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI СТОЛІТТЯ

Дьомін О. Б. (Одеса)

Вивчення історії Балканського півострова у середні віки було основною темою наукових досліджень П. О. Каришківського на початку його наукового шляху. Тому продовження традицій балканістики у Одеському університеті є нагальною необхідністю для науковців історичного факультету.

Цікаву, але і досить маловідому сторінку середньовіччя становить історія Балкан у другій половині XVI століття. Загарбання півострова турками-османами надовго призвело до зникнення балканських країн з історії міжнародних відносин. Та геополітичний чинник Балкан залишався і продовжував відігравати свою роль у європейській політиці.

Хоча в літературі існують суперечливі оцінки соціально-економічної ситуації на Балканах, все ж можливо погодитись з думкою Йорьо Тадича, що на півострові «турецький світ» та економічний попит Стамбула створили дійсно «національний ринок» вже в другій половині XVI століття. Поеднання цього економічного простору з політичною системою Османської імперії призвели до появи дійсно замкнутої геополітичної балканської сфери. Тому і Ф. Бродель стверджує, що на турецьких Балканах проходив кордон «світів-економік», з одного боку — венеціанського, а з другого — османського. Таким чином, Балкани з європейських чинників міжнародних відносин перетворились у внутрішній фактор розвитку Османської імперії. Як показують праці англійських та американських авторів, згадки про зацікавленість англійців Балканами знаходимо в дослідженнях про східну політику Англії. Вони в основному стосуються 1580-х — 1590-х рр., коли у Стамбулі з'явилися посланці англійських купців та королеви Англії Єлизавети.

Однак потрібно враховувати, що на периферії Османської імперії

розташовувались країни, які, підпавши під владу турок, зберегли напівавтономію, в тому числі і у зовнішніх справах. На Балканах це були придунайські князівства. В роботах румунських істориків досить ретельно викладені англо-молдавські контакти, пов'язані з широким спектром відносин економічного, конфесійного та політичного характеру. Представник королеви Єлизавети і одночасно резидент Левантійської компанії Едвард Бартон навіть втрутився в боротьбу претендентів за князівський трон Молдови. Та його протеже Арон-воде не виправдав надій Бартона, і останній зазнав значних матеріальних збитків.

В статтях сучасних українських істориків відмічається опосередований зв'язок балканських подій з політикою Англії в кінці XVI століття. При цьому було задіяно ряд країн та народів, які напряду виходили на балканський регіон. Особливо значим виявився вплив українського козацтва, яке проводило самостійну антитурецьку політику, в кінцевому рахунку викликав кризу в турецько-польських відносинах. Балкани, як правило, являлись одним з головних напрямків наступальних дій козаків. Так, в подіях кінця 1580-х — початку 1590-х рр. той же англійський представник Бартон став зв'язуючою ланкою міжнародного ланцюга, що охоплював Балкани, Україну, Річ Посполиту, Балтику, Сполучені Провінції, Англію, Середиземномор'я та замикався на Османській імперії. А через східні кордони імперії європейський фланг світової політики змикався з персідсько-азійським флангом.

Та не тільки в цих безпосередніх та опосередкованих контактах виявився зв'язок Англії з Балканами у другій половині XVI століття. Потрібно враховувати, по меншій мірі, що два моменти геополітичного характеру, які досить виразно розуміли сучасники тих подій. І Англія, і Османська імперія мали одного стратегічного ворога — іспанських Габсбургів, що об'єктивно штовхало їх назустріч один одному. Одне з головних завдань англійських представників у Стамбулі полягало в отриманні військової допомоги з боку Османської імперії. Харборн, а потім Бартон наполегливо домагались відправки турецького флоту до берегів Іспанії або навіть у Вест-Індію. Єлизавета пропонувала султану спільні дії в Португалії після загарбання цієї країни Філіпом II. Під час турецько-австрійської війни кінця XVI — початку XVII століття Бартон по запрошенню султана знаходився у турецькій ставці під час походу на Угорщину. Тут він виступав за укладення миру між султаном та імператором з метою в кінцевому рахунку спрямувати військові сили Турції на Іспанію. Англія реально була зацікавлена у мирі на західних та північних кордонах імперії. Якраз цим можливо пояснити демарш Бартона у 1589 р. в підтримку Речі Посполитої та його намагання утримати султана від війни проти поляків.

Інший геополітичний чинник, навпаки, відіграв стримуючу роль для англійської торговельної експансії. Турецькі Балкани перекрили прямий шлях з Європи до Азії, і англійські купці повинні були шукати обхідні маршрути до Персії. Вплив цього фактору виявився досить рано, і вже в 1560-х рр. англійці намагались дістатись Персії через Московію. Згодом, вони пробують пробитись до персидських ринків південним маршрутом.

Таким чином, в умовах поглинення Балкан Османською імперією півострів все ж відіграв певну роль у східній політиці Англії, зумовлену насамперед геополітичним положенням Балкан у Європі.

ПОЗДНЕАНТИЧНОЕ СВЯТИЛИЩЕ В ПАРТЕНИТЕ

Жук С. М., Мыц В. Л. (Симферополь)

В последние годы в районах горного Крыма открыто несколько десятков памятников, датируемых, в основном, по подъемному материалу III—IV вв. н. э. Особый интерес среди данных объектов занимает позднеантичное святилище, исследованное в 1994 г. в Партените и располагавшееся на седловине двух скальных возвышенностей Алиторо. Здесь, в отложениях коричневого суглинка, на площади 76 кв. м, залегал культурный слой позднеантичного времени мощностью до 0,10–0,30 м. На площади около 6 кв. м на южном склоне седловины этот слой был уничтожен современными грабительскими раскопками, при которых было обнаружено несколько десятков монет.

Среди материалов, полученных при изучении позднеантичного культурного слоя, по численности доминирует керамика — гончарная и лепная. Гончарная представлена двумя основными формами: краснолаковыми кувшинами на кольцевом поддоне и амфорами (типа «мирмекийских», белоглиняными с воронковидным горлом, светлоглиняными с высоким горлом типа «D» и «F») и др. В целом, краснолаковые сосуды и аморфный материал могут быть датированы III–IV вв. н. э.

Разнообразна лепная керамика из позднеантичного слоя памятника. Сосуды плоскодонные, частично орнаментированы. На плечах одного из них помещен горизонтальный ряд кольцевых вдавлений, выполненных по сырой глине. Интересен крупный лепной сосуд с биконическим туловом, подцилиндрическим горлом и двумя небольшими квадратными в сечении вертикальными ручками. Ребро тулова и плечи украшены горизонтально расположенными в несколько рядов прямыми и волнообразными налепными валиками и косыми на-